

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ
ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Заснований в 2009 році

Рівне – 2013

ББК 81.2
А - 43
УДК: 81. 243

Актуальні проблеми філології та методики викладання гуманітарних дисциплін: Збірник наукових праць.
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. — Рівне: РДГУ, 2013. — 109 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем викладання іноземної мови, філології, теоретико-методологічних, культурологічних, літературознавчих, мовознавчих проблем спілкування.

Матеріали можуть бути корисними для науковців, працівників навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Безкоровайна Ольга Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Мороз Людмила Володимирівна – кандидат філологічних наук, професор (відповідальний редактор) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Постоловський Руслан Михайлович – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук, ректор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Архангельська Алла Мстиславівна – доктор філологічних наук, професор (Рівненський інститут слов'язнавства Київського славістичного університету);

Оляндер Луїза Костянтинівна – доктор філологічних наук, професор (Волинський національний університет ім. Лесі Українки);

Гороть Євгенія Іванівна – доктор філологічних наук, професор (Волинський національний університет ім. Лесі Українки);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Стеріополо Олена Іванівна – доктор філологічних наук, професор, (Київський національний лінгвістичний університет);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ніколайчук Галина Іванівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Зимомря Микола Іванович – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький педагогічний університет ім. Івана Франка);

Павлова Ольга Іванівна - кандидат філологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Сербіна Тетяна Георгіївна – кандидат філологічних наук, доцент (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 10 від 31.05.2013 р.).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 09 — 03.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2013

УДК: 371.135:008 – 053.67

О.В. БЕЗКОРОВАЙНА

**КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ САМОСТВЕРДЖЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Резюме. У статті розкрито теоретичні положення щодо сутності та змісту понять «культура», «контекст», «культурний контекст», схарактеризовано методологічні засади досліджуваного явища.

Ключові слова: культура, освіта, особистість, особистісне самоствердження, саморозвиток, ціннісне ставлення.

Актуальна в наш час тенденція культурологічна, яка розвивається в руслі процесів гуманізації свідомості та практики, актуальних для всього сучасного світу. Культурологічна парадигма освіти розглядає школу як опосередковану ланку стосунків „культура-соціум”, передбачає побудову цілісного освітнього простору навчального закладу як моделі культури, орієнтованого на становлення особистості дитини, виходячи з принципу цілісності „картини світу” і людини в ньому.

У зв'язку з цим виникає ще одне насущне завдання освіти – дати школяреві культуру сучасного рівня. Це не тільки інтелектуальна, моральна, художня культура, культура спілкування, але й, як основа, культура життєвого самовизначення. Особистий інтерес учня, визнання його автономності, повага його індивідуальності перебувають у центрі виховного процесу. Вчитель допомагає дитині в самовизначенні, відповідаючи разом з нею на запитання: „Як жити?”, спільно накреслюють індивідуальну траєкторію розвитку її позитивного потенціалу.

З нашого погляду, для того, щоб визначитися в оцінці співвідношення культури і освіти в рамках нашого дослідження, необхідно дати характеристику таким поняттям як «культура», «контекст», «культурний контекст».

У наш час в науковій літературі існує багато визначень культури і підходів до сутності її розуміння (Л.Кертман нараховує понад п'ятисот дефініцій культури). Л.Кертман виокремив три різновиди її дефініцій: антропологічне визначення, яке підкреслює надорганічний характер культури; соціологічне – розглядає культуру як частину загальнолюдської культури; філософське визначення полягає культуру як явище абстраговане, виокремлене з процесу лише чисто аналітично.

Коротке і одночасно широке визначення запропоновано М.Херсковіцем, котрий стверджував, що культура – це частина людського оточення, яка створена самими людьми. У цьому сенсі до культури належить кожний, навіть найпростіший предмет, створений людиною, будь-яка думка, яка зародилася в її свідомості. Т.Стефаненко уточнює, що «культура – те, що не є «природою».

Одні учені розглядають культуру як історично розвивальну систему створених людиною матеріальних і духовних цінностей (А.І.Арнольдов), інші (Ю.Бромлей, Г.Давлетшин, М.Каган, В.Келле, Е. Маркарян, В.Межуев, Е.Соколова) – як засіб людської діяльності. У філософській і педагогічній літературі категорія «культура» розглядається як наукова проблема і явище суспільного життя (Б.Ананьєв, О.Беляєв, З.Васильєв, Л.Виготський, С.Жуков, М.Казакіна, Е.Казаків, С.Ковальов, О.Леонт'єв, В.Мухіна, С.Рубінштейн).

Ядро культури становлять загальнолюдські цілі та цінності, а також засоби їх сприйняття і досягнення, які історично склалися.

У цьому зв'язку В. Оконь дає таке трактування даного феномену: "Культура – це сукупність створених наукових, моральних, соціальних, художніх і технічних цінностей, а також участь, взаємодія з цими цінностями і створення нових" [21, 112].

Дослідники О.Беляєв, Е.Жуков, С.Ковальов, О.Прохоров розглядають культуру як знання, які характеризують різні історичні епохи, етноси, сфери життєдіяльності, які інформують про рівень розвитку суспільства.

С.Артановський ж розглядає культуру в історично-соціологічному, філософсько-антропологічному й феноменологічному аспектах, підкреслюючи, що в історико-соціологічному аспекті культура – продукт і результат соціальної життєдіяльності, а також сукупність суспільних норм. У філософсько-антропологічному аспекті культура є творчим началом. У феноменологічному вона – сукупність соціально обумовлених, функціональних явищ і духовне наповнення людського життя.

В.Сагатовський вважає, що культуру можна визначити як процес і результат людської діяльності, зміст якої полягає саме в реалізації певних цінностей або життєвих смислів культури.

У розумінні С.Кагана, культура – це внутрішня сутність людських ідей, зроблених людиною речей, прояв звичок, навичок; вона розглядається як феномен людського духу, сформований у результаті практичної діяльності людей, водночас це символічно зміцнена діяльність людей, освячена гуманними й моральними цілями, у відповідності до типу господарсько-побутової діяльності.

Низка вітчизняних та зарубіжних вчених віддає пріоритет духовній складовій. Для сучасного суспільства проблема формування духовності, духовної культури особливо актуальна. Відчуженість від культури, знецінення престижу освіченості та інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають невирішені проблеми при формуванні життєвої позиції підрастаючого покоління.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка О.Швейцара. «Культура – сукупність прогресу людини і людства у всіх галузях і напрямках при умові, що цей прогрес служить духовному вдосконаленню індивіда. Для

культури мають значення три види прогресу: прогрес пізнання і практики, прогрес залучення людини до суспільства, прогрес духу. Чотири ідеали утворюють культуру: ідеал людини, ідеал соціального і політичного єднання, ідеал релігійно-духовного єднання, ідеал людства. На основі цих чотирьох ідеалів мислення полемізує із усіма видами прогресу. Висуваючи ціллю культури істинно людяність, якої кожний може досягнути, ведучи життя, найбільш достойну людини, ми повинні відмовитися від некритичної переоцінки зовнішньої сторони культури, яку ми спостерігаємо починаючи з кінця XIX ст. Ми все більше і більше розуміємо, що необхідно чітко відрізнити в культурі суттєве і несуттєве. Привід культури, яка позбавлена духовності, втрачає свою владу над нами. Ми наважусь дивитися правді в очі і стверджувати, що з прогресом пізнання і практики досягнути культури стало не легше, а важче [23, 10, 329, 332].

Для нашого дослідження важливими є положення В.Кременя, котрий аналізує проблему людиноцентризму в освіті, відзначаючи її актуальність в контексті світової кризи духовності. "Ми живемо в просторі, – відзначає В.Кремень, – світоглядного розладу й водночас – нового змісту – просторі, коли все можна й водночас нічого не можна, коли все важливе й ніщо не має значення, коли фантомними є всі ціннісні критерії і тому важко відрізнити істинне від хибного, розумне від дурниць, добро від зла, – просторі, що вимагає нових принципів осмислення". У зв'язку з цим, В.Кремень відзначає "роль освіти, на котру лягає особлива відповідальність і яка має зберегти духовно-культурні цінності людини й утвердити нові, вибудувати й утвердити імперативи, які структурують реальність, перетворюють світ із "хаосу" на "космос", внести у свідомість людини життєстверджуючі світоглядні орієнтири" [6, 18].

Згідно з пріоритетом гуманістичних цінностей, значенням індивіда в культурно-духовному розвитку країни цінність людини визначається духовною культурою, якою вона володіє. Процес виховання духовності виступає, як відтворення духовної культури, нагромадженої в суспільстві, та стимулювання внутрішнього саморозвитку та самоствердження людини.

О. Сухомлинська у статті "Концептуальні засади формування духовних особистостей на основі християнських моральних цінностей" зазначає, що "у ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі важливішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді. Виникає потреба в залученні християнських цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, форм і методів формування духовної культури, які сприятимуть розвитку й формуванню духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України" [11; 13].

Мета педагогічного впливу на думку О.Сухомлинської, полягає в прилученні дитини до тих християнських цінностей, які мають універсальне гуманістичне значення, абсолютний характер і, що найважливіше для виховання, позитивну спрямованість. Цієї мети можна досягти через систему завдань, а саме:

- пробудження в дитини бажання бути моральною;
- розгляд християнських цінностей як основи розвитку суспільно значущих рис і якостей особистості;
- вироблення етико-естетичного ставлення до життя й до своєї життєдіяльності;
- формування моральної культури, толерантного ставлення до інших культур і традицій;
- розвиток чеснот і позитивних моральних якостей дитини, спонукання до самовдосконалення;
- підтримка здібностей, культурної творчості, спрямованої на особистісний саморозвиток [11; 16].

Проблема формування духовної культури знайшла своє відображення в працях філософів (В.Вернадський, Г.Гегель, Г.Сковорода, П.Юркевич, А.Франс, Т.Шевченко), педагогів (В.О.Сухомлинський, Т.Тюріна, Г.Вашенко), психологів (С.Рубінштейн, Р.Ассаджолі, О.Киричук, З.Карпенко, І.Кон, О.Зайченко).

Дослідження праць сучасних вітчизняних учених показало, що кожен з них по-своєму розглядає різні аспекти духовної культури, досліджує методологію і теорію формування духовного потенціалу сучасної молоді.

О.Савченко у статті "Духовність і зміст шкільної освіти" розкриває визначення духовності. "Внутрішній світ духовно багаті людини багатовимірний. Тому так багато проявів духовності: у почуттях, думках, вчинках. Формування загальнолюдських цінностей, морально-етичне виховання, толерантне ставлення до інших – це теж зміст і прояви духовності. Школа, формуючи світську духовність, може спиратися і розумно використовувати цінності християнської етики. Повинне бути взаємодоповнення релігійної духовності і духовності загальнолюдського характеру. Виховний потенціал школи, її виховна місія нерозривно пов'язані з навколишнім середовищем. Тому так важливо створювати сприятливе середовище впливу на дитячу душу, формувати в учнів позитивний образ світу і світосприйняття людини людиною" [9, 6].

У структурній ієрархії, яка репрезентує самоствердження особистості, нині першочергове місце надається морально-духовній функції особистості, а усі інші – динамічні частини її структури – мають бути підпорядковані її розвиткові, вважає І.Бех. З цього приводу він наголошує: «Якраз сходження особистості до рівня морально-духовної творчості й інтенсивне входження у цей процес дає їй змогу піднятися над етичною нормативністю як культурними приписами, перетворити їх у власний морально-розвивальний потенціал. За такої умови, проявляючи над ситуативну активність, особистість вважає себе справжнім творцем морально-духовного світу і дієво утверджується в ньому. Таким чином вона позбавляється внутрішнього опору, що виникає у процесі духовного зростання» [2, 11].

Не випадково, що саме морально-духовний розвиток домінуючий у розвитку особистісному та є предметом особливого піклування під час організації виховного процесу. "З повним правом можна сказати, –

стверджує І.Д.Бех, – що вищі моральні цінності – це і духовні цінності. Духовна цінність – це безумовно самовартісне утворення, вище “Я”. Таким чином, ми говоримо про духовність доброчинності або про одиницю, над якою маємо працювати. Ми, педагоги – вихователі і маємо виховувати цінності у вищевикладеному розумінні” [2, 10].

Цінні думки щодо виховання особистості з точки зору філософсько-культурологічного контексту дає І.Зязюн. «... розвиток здібності до рефлексії, може виконати «інтегрована» педагогічна історія вітчизняної філософської (суспільної) думки в силу її гуманістичного, морально-громадянського пафосу і, відповідно, високого виховного потенціалу. Варто зауважити, що йдеться не про кількісне прирощування гуманітарних дисциплін (хоч і не виключається), а про насичення освітнього процесу гуманістичним змістом, що відповідає культурним орієнтаціям і цілям виховання. Інтегровані педагогікою ідеї вітчизняної філософії сприяють утвердженню культурологічної моделі освіти, яка постає найбільш перспективною для України розвитком у руслі сучасних глобальних освітніх ідей» [4, 15-16].

«Головна ідея виховання особистості, – стверджує І.Зязюн, – очікування від неї не відповідної, а відповідальної дії. Це, в свою чергу, передбачає не стільки формування людини за встановленими мірками і стандартами (хоч і без цього її поступ не відбувається), скільки вмінням виявити здібності суб’єкта виховання до творчості і виведенням його на дорогу культурного вселюдського творення» [4, 14].

Питання розвитку духовної культури знаходимо в працях Б.І.Степанишина. “Духовна культура – це багатогалузева система, яка охоплює мову, мистецтво, науку, ідеологію, право, етику, релігію, традиції, звичаї, вірування, тобто все те, що складає духовний світ народу, сукупність його поглядів і переконань. Розвиток суспільства (його економіки і політики) в такій же мірі залежить від стану духовної культури, як духовна культура впливає на виробничі відносини. Рівень культури народу визначається не тільки високими здобутками в галузі науки, літератури, а й тим, як ці здобутки позначаються на повсякденному житті” [10; 82].

Подібну думку розвиває Г. Васьківська [3], наголошуючи на основних елементах духовної культури (мова, вірування, релігія, етичні постанови, народна творчість, література, наука, право), які виникли під впливом певних умов (природних і суспільних) у різний час історичного розвитку цивілізації, і це неминуче вплинуло на їх зміст, форми, функції. Рівень економічного і політичного розвитку суспільства залежить від рівня і характеру духовної культури, як духовна культура – від виробничих та інших суспільних відносин.

Л. Кисленко у формуванні духовної культури молоді виділяє такі поняття: національна ідея, національний характер, національна свідомість. Вона говорить про відновлення української державності, інтеграцію в європейське і світове співтовариство, побудову громадянського суспільства, яка передбачає орієнтацію на духовні пріоритети, людину та її права, націю.

Отже, формування духовної культури дітей і молоді, духовності як провідної якості особистості – велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги педагогів, вихователів, вчителів, батьків, широкого педагогічного загалу. У нових сучасних умовах формування духовної культури, як провідної характеристики людини, її духовних пріоритетів і обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя молоді, виступають на передній план усього процесу її соціалізації.

Накопичений у філософії і культурології матеріал дозволяє розглядати культуру як специфічний засіб діяльності, котрий включає процес творчої саморегуляції особистості – суб’єкта індивідуальності і неповторності (С.Давидович, М.Каган, О.Леонтьєв та ін.). Важливим є розгляд культури як умови і процесу зміни і вдосконалення людини (В.Біблер, В.Межуєв та ін.). Її мотивація визначається не лише рефлексамі, але й середовищем проживання.

З точки зору еволюціонізму, розвиток будь-якого культурного елемента первісно зумовлений, його більш пізніші форми в зародковому стані так чи інакше представлені в кожній культурі. Розвиток відбувається відповідно до стадій і ступенів, які єдині для всіх культур в світі. Відбувається безперервний прогрес, прямолінійний процес переходу від простого до все більш складного. Складний і суперечливий процес становлення і розвитку культури невід’ємний від урахування закономірностей філо- і онтогенезу. Аналіз показує, що культура проходить певні етапи розвитку. Виникнення культурних елементів має географічне прив’язання. Кожний з різних елементів культури виник у конкретному регіоні і звідси поширювався по земній кулі. Головні чинники розвитку культури зв’язані з запозиченнями, переносом, змішенням її елементів.

Г.Хофстед розрізняє культуру у вузькому сенсі, або «культуру один», і культуру в широкому сенсі цього слова, або «культуру два». У «культуру один» входять такі результати «вдосконалення розуму», як освіта, мистецтво і література. «Культура два» вбирає в себе не лише поняття «культура один», але і такі звичні і прозаїчні речі буденного життя, як привітання, їжа, прояв/непрояв емоцій, збереження певної фізичної дистанції від інших, заняття коханням або підтримання гігієни тіла. «Культура два» має справу з набагато більшими фундаментальними людськими процесами, ніж «культура один», – з речами, які спричиняють біль або спричиняють образ.

Із сучасних дослідників, Ю.Плиса, розглядаючи генезу визначення культури, приходять до висновку, що спільною основою усіх точок зору є посилання на суспільне досягнення, яке є результатом людської активності. "Першим кроком у напрямку розуміння і визначення поняття "культура", – відзначає Ю.Плиса, – є така теза: культуру творить людина, а її головними чинниками є людські дії в загальному розумінні" [8, 296]. "Культура та її цінності були б мертві без людської активності, яка їх розпредметнює своєю діяльністю, своїм прагненням їх здобути в універсальних чи автентичних цілях" [8, 297].

Отже, одні вчені під культурою розуміють суму всіх видів діяльності, звичаїв, вірувань, інші – соціально успадкований комплекс практики, тобто певну основу життя, треті – продукт діяльності людей і засіб пристосування суспільства до природного середовища і економічних потреб. Між тим, культура є якісною характеристикою цілісності суспільства. Кожне покоління отримує з минулого таку основу, яка забезпечує безперервність, цілісність розвитку. Культура – невід’ємна частина індивіда і при цьому існує поза його; вона особливим чином визначає саму свідому активність людей, задаючи і регулюючи її цільову спрямованість і характер організації.

Отже, виходячи з аналізу сучасних наукових досліджень, культура особистості є сукупністю соціальних норм і цінностей якими індивід керується у процесі своєї діяльності, реалізуючи свої потреби й інтереси у взаємодії із соціальним оточенням.

У зв’язку з цим, за доцільне вважається дати власне розуміння поняття "культура особистісного самоствердження", яке передбачає засвоєння людиною певної системи загальнолюдських цінностей, норм, моделей поведінки, оволодіння якими забезпечує самоствердження особистості в суспільстві.

Поняття «контекст» є смислоутворювальною категорією. У психологічній, а останнім часом і в педагогічній літературі термін «контекст» використовується надзвичайно широко. В той же час поняття «контекст» ще не увійшло в категоріальний ряд психологічної і педагогічної науки. Ось чому визначення цього терміну немає в психологічних словниках.

Поняття «контекст» в мовознавстві і логіці, яке прийшло з лінгвістики визначається як відносно закінчений в смислово відношенні уривок тексту або мови, в якому виявляється смисл і значення входжених в нього слів або речень, як лінгвістичне оточення певної мовної одиниці.

Перехід від лінгвістичного до психологічного контексту здійснюється за допомогою поняття «ситуація», яке визначається в психології як система умов, котрі спонукають суб’єкта і опосередковують його активність.

П.Ліндсей, Д.Норман відводять контексту велику роль в процесах перероблення інформації людиною.

Будь-яке відкриття, на думку С.Рубінштейна, – це відкриття прихованих властивостей предмета при включенні його в нові зв’язки. В тексті, який потрібно зрозуміти, всі елементи повинні виступити в тій якості, яким вони включаються в даний контекст. «Розуміння як процес, як психічна розумова діяльність – це диференціювання, аналіз речей, явищ у відповідних контексту якостях і реалізація (синтез) утворень цього контексту» [22, 131].

З усього сказаного можна дійти висновку, що контекст є надзвичайним чинником, котрий обумовлює відображення предметів і явищ об’єктивної дійсності, їх особистісний смисл. Як писав П.Флоренський, творчість розуму розпадається на виробництво речей, смисл яких не наочний, і виробництво смислів, реальність яких не очевидна. Необхідно тому доводити осмисленість речей і речовинність смислу.

У контексті виробляється і відтворюється смисл. Теперішнє набуває для людини смисл тільки в контексті минулого і майбутнього. Смисл неодномірний, не одноплаский, а завжди ієрархічний, вбудований в деяку загальну смислову вертикаль особистості від прагматичних смислів конкретних життєвих ситуацій до вершинних загальних смислів життя. Оскільки смисл, за суттю своєю, не жорстко заданий предмет, річ або дія, а варіативний зв’язок між предметами, речами, діями, точніше, особистісний принцип зв’язку, з’єднання, яке виробляється, то ієрархія ця не є прямий диктат від вищого до нижчого, а скоріше передача ланцюгом деяких найзагальніших принципів, секретів, малюнків з’єднання, здатних проявляти себе, відтискуватися на найрізноманітнішому конкретному життєвому матеріалі.

У кожній смисловій, внутрішній реалії так чи інакше присутній, відображений весь смисловий ряд, вся смислова ієрархія цієї людини, яка є стрижнем її особистості.

Як писав М.Бахтін, людський вчинок є потенційним текстом і може бути зрозумілий як такий, а не як фізична дія, тільки в діалогічному контексті свого часу як репліка, смислова позиція, система мотивів. Звідси можливість виокремлення контекстів різних типів: діяльнісного, культурного, історичного, соціального, поведінкового, емоційного і т.п.

Поняття «культурний контекст» передбачає розгляд культури як результат дії законів смислоутворення. Смислоутворювальна діяльність, будучи загальною стратегічною лінією розвитку, характерна для всіх видів діяльності (ігрової, навчальної, соціальної). Особистість розвивається в просторі смислів і, відповідно, всілякі сутності є продуктами смислопокладання.

«Культурний контекст» є вираз гуманістичних смислів. Точне визначення сутності гуманізму дав І.Кант – «людяність, спів товариськість, людинолюбство», основні його складові – «почуття блага, співчутливе ставлення до оточення і можливість спілкуватися з ними з тим, щоб людство таким шляхом перетворилося в товариство людей, які співпрацюють та взаєморозуміють одне одного» [20, 18]. Поняття «культурний контекст» нерозривно зв’язує культуру з людиною, більш того, людина в рамках цього поняття стає епіцентром культури.

Людина – істота історична – живе не просто в соціальному, але й в етнокультурному середовищі. «Людина знаходиться в історичному, і історичне знаходиться в людині ... Я повинен, перш за все, осмислити це історичне та історію як до глибини мою долю... Лише таким шляхом можна розкрити в собі самому не пустоту своєї самотності, в протиположенні себе всьому багатству світового історичного життя, а пізнати всі багатства і цінності в собі самому, з’єднати свою внутрішню індивідуальну долю із всесвітньою історичною долею», – пише М.Бердяєв [12, 14-16]. Незапрограмованість культурно-історичного процесу та ймовірний характер соціального розвитку перетворюють інтелектуальний і моральний потенціал людини в основний

чинник саморозвитку суспільства. Уся історія витлумачується як «вселюдське переживання, яке здійснюється в межах унікальних і неповторних культур-організмів, які різняться типом мислення і діяльності» [12, 17].

Самостановлення особистості є ніщо інше, як результат культурної еволюції індивіда. Тільки засвоюючи і з'єднуючи в собі певну частку суспільної культури, людина стає особистістю. Центральною фігурою культури є людина, тому що культура – світ людини. Через включення людини в світ культури, змістом якої є сама людина у всьому багатстві її здібностей, потреб і форм існування, реалізується як самовизначення особистості, так і її розвиток.

Отже, поняття «культурний контекст» уключає в себе системно організований простір гуманістичних смислів, занурюючись в який індивід відкриває сутнісний зміст культури і свого буття в ній. Відображуючи реальність світу культури, культурні смисли визначають значною мірою формування смислової сфери індивіда як носія цієї культури. У свою чергу культура виступає передумовою і результатом освіти людини. Освіта – складова частка культури, її підсистема; це засіб входження в цілісне буття культури, «осягнення і здійснення індивідом родових і видових смислів життя».

І.Відт так визначає суть культурогенезу: «щоб «вижити» в світі справжньої природи, людина, «утілюючи» себе в ній, створює штучний світ артефактів, надаючи йому той чи інший смисл, закарбовуючи в ньому свій власний тип свідомості. На формування свідомості наступного покоління впливає вже не тільки природа в чистому вигляді, але й рукотворне, культурне середовище, створене попередниками» [16, 24]. Людина створює культуру, «опредмечуючи» в ній своє Я; в результаті «розкодування» смислу артефактів, створених попередниками, формується нова людина. Таким чином, людина творить культуру – культура обумовлює процес становлення людини. Але щоб «розшифрувати» смисли артефактів кожному новому поколінню необхідний посередник, оскільки набуття смислів знаходиться в сфері соціальної спадщини, але не передається генотипічно. Культурне середовище німе саме по собі. Значення і смисли артефактів, усе те, що Ю.Логман називає семіосферою, повинні бути свідомо актуалізовані для кожного нового покоління. Саме цим обумовлюється виокремлення спеціального виду людської діяльності – педагогічної – і формування спеціального соціального інституту – системи освіти. Освіта – це свого роду «засіб виробництва смислу і розуміння», а «смисл освіти – в утворенні смислів».

Модель освіти, яка обслуговує ту чи іншу культурну епоху, «віддзеркалює» її ознаки, актуалізує ті або інші смисли оточуючого світу артефактів і переводить в педагогічну реальність. Отже, система освіти завжди є невід'ємним атрибутом культурогенезу і підсистемою культури.

За С.Гессеном, завдання будь-якої освіти – «залучення людини до культурних цінностей, науки, мистецтва, моральності, права, господарства, перетворення природної людини в культурну» [18, 34].

«Культурний контекст» освіти зв'язаний не лише із засвоєнням культурних універсалій, системи «мов» культури, але й виявленням тих домінуючих ідей і цінностей, які є стимулами розвитку пізнання в певному напрямку» [18, 34].

Оскільки освіта і культура можуть розглядатися як генетично єдині «сторони» процесу становлення і розвитку людської соціальності, остільки і освітні центри, будь-які історичні їх форми повинні бути і центрами культури, «майстернями» культуротворчості. Зміст освіти необхідно наповнити, збагатити культурними цінностями і смислами. Культурні смисли освіти – це і є її особистісні смисли.

Отже, стає очевидним розгляд культурного контексту як умови реалізації виховання особистісного самоствердження в освітньому процесі. Одним із найважливіших критеріїв особистісно-орієнтованої освіти стає людиноорієнтованість: людина є епіцентром такої освіти, пізнає і творить культуру шляхом діалогічного спілкування з природою та звертаючись до майбутнього. Знаходження людиною особистісних смислів в освіті відбувається через культурний контекст. Це такі особистісні смисли, як: віра, надія, любов, можливість творчості, успіху, розвитку, спілкування з природою, людьми, самореалізація в культурі.

Стрижнем особистості виступає гуманістичний світогляд – сукупність поглядів, переконань, ідеалів, які визначають духовність, ціннісно-смислові орієнтації, власне Я, творче і діяльнісне ставлення до світу, до свого місця в суспільстві. Можна сказати, що людина завдяки цілеспрямованому впливу особистісно-орієнтованої освіти, яка складається з засобів, розроблених культурою для розвитку особистості, формується як самостверджена особистість у контексті культури.

Для більш детального аналізу впливу культурного контексту на реалізацію особистісного самоствердження в освітньому процесі нам видається за необхідне розгляд наявних на цей момент в педагогічній теорії і практиці гуманістичних концепцій особистісної орієнтації, в яких відображені людина і культура.

А.Валицька розглядає культуротворчу парадигму як найбільш перспективну і таку, яка відповідає виклику часу. Ця тенденція передбачає побудову цілісного освітнього простору навчального закладу як моделі культури, "орієнтованого на становлення особистості дитини", виходячи з принципу цілісності "картини світу" і людини в ньому [15, 18]. Ця модель знімає суперечності культурологічної парадигми в будівництві конкретного освітнього простору навчального закладу, дозволяє розвивати здатність особистості до культурної творчості, вільно орієнтуватися в світі, готує до творчої праці в ньому і забезпечує необхідну гуманістичну базу для подальшої професійної спеціалізації.

У рамках нашого дослідження доцільним є представити основні положення культурно-інформаційної теорії, розробленої В.Луговим. Дослідник відзначає чотири механізми інформаційного програмування

становлення людини, що в сукупності забезпечують її відтворення, існування, розвиток і мають, на нашу думку, безпосередній стосунок до її особистісного самоствердження. "По-перше, це – генетичний код (властивий усьому живому на планеті). По-друге, це – зажиттєва індивідуальна навчальність (характерна для живого, що має нервову систему). По-третє, це – соціумно-індивідуальне успадкування, яке реалізується лише в людському соціумі завдяки наявності продукованої людством культурної спадщини, що містить життєво важливу інформацію – культурний досвід. Учений коротко й точно визначає освіту як спеціально організоване міжлюдське передавання культурного досвіду. Цей досвід, на його думку, відіграє фундаментальну роль у відтворенні й удосконаленні людини, її успішному житті. "... освітня система покликана забезпечувати культурне відтворення і подальший культурний розвиток людини, що відіграє в сучасному людському житті не менш важливу роль, ніж генетична запрограмованість особи. Це є головною метою освіти, її місією" [7, 6-7].

Особистісний розвиток людини виступає як своєрідне урівноваження двох початків – імперативу й свободи. Імператив для особистості – це перш за все загальнолюдські норми моралі, тоді як свобода виражається у власних домаганнях особистості на досягнення, які стверджують образ "Я". Особистість шукає гармонію цих інстанцій.

Сучасна парадигма педагогіки свободи якнайбільш відповідає можливостям відновлення виховної діяльності самоствердження особистості й обумовлює необхідність звернення до розуміння виховання як діяльності, основаної на вільному саморозвитку особистості та її педагогічній підтримки. Цей підхід трактується як принцип свободи особистості в освітньому процесі в смислі вибору нею пріоритетів, освітніх "маршрутів", формування власного, особистісного сприйняття змісту (особистісного досвіду), що вивчається.

У зв'язку з цим О.Сухомлинська відзначає: "Свобода у вихованні – це вільна творчість, вільний прояв індивідуальності дитини. Свобода тісно пов'язана з проблемою виховання відповідальності за свої дії і виступає як виховання в дітей здатності до різноманітної діяльності, як спонукання до свободи вибору (самоздійснення, самопокладання)" [11, 18].

Заслугує на увагу думка І.Беха, що "особистість – це така сутність, яка протистоїть будь-якому насильству. Свобода людини пов'язана з почуттям її гідності. Приниження гідності надзвичайно вразливе для неї. Кожна людина прагне до незалежності від насильства, і вільною є та, яка її досягає. Розвиток особистості, безперечно, має бути вільним, без насильства і примусу, тому що особистість і свобода – це два боки однієї медалі. Адже людина як суб'єкт вільної (доцільної, свідомо мотивованої) діяльності кваліфікується як особистість. Це означає, що у вихованця має сформуватися переконання не про свободу взагалі, а про свободу його волі" [1, 34-35].

Предметом педагогіки свободи є засоби вивчення людиною самої себе. Вона розглядається як теорія і практика діяльності професіоналів, які орієнтуються на учня як унікальну, духовну "самість", індивідуальну дійсність. Головне завдання педагогіки свободи полягає в допомозі дитині як суб'єктові вільної свідомості (самосвідомості), вільної діяльності (самодіяльності), вільного вибору (самовизначення). Свободоздатність – характеристика нового виміру особистості – визначається О.Газманом як "здатність до автономного існування, здатність незалежно реалізовувати самостійно пізнане життєве призначення, здійснюючи власний вибір" [17, 25].

Шкільне навчання, як відомо, може створювати умови для розвитку індивідуальності, її самоцінності, а може й гальмувати ці процеси, породжуючи відчуття неповноцінності, стреси, внутрішньоособистісні процеси, котрі згодом заважають процесам духовного становлення, вихованню активної особистості, яка спроможна позитивно розв'язувати суспільні й особисті проблеми. Тому таке важливе значення мають моделі шкільного навчання, які зумовлюють механізм розвитку особистості, стиль конструктивних стосунків основних суб'єктів навчання й виховання.

Концепція педагогіки свободи, розроблена О.Газманом, обумовила необхідність звернення до розуміння виховання як діяльності, основаної на вільному саморозвитку особистості та її педагогічній підтримки.

Один із перших російських учених, О.Газман звертається до педагогічного потенціалу свідомості як до головної цінності освіти, стверджуючи, що "... свідомість творить діяльність, а значить, і саму себе" [17, 18]. Дослідник по-новому ставить питання про "об'єкт" освіти. У гуманістичній педагогіці об'єктом не може виступати ні окрема особистість, ні клас (група, колектив). Ним, на думку вченого, є тільки освітній матеріал (предмети, явища, цінності, діяльність, психологічна атмосфера), у процесі перетворення якого відбувається самовизначення й саморозвиток і вчителя, і учня. Самовизначення є результатом свідомого вибору особистістю засобів самореалізації в конкретних життєвих умовах, головним механізмом знаходження внутрішньої свободи.

У відповідності до концепції свободи педагогічна підтримка, за О.Газманом, полягає в спільному з дитиною визначенні її інтересів, можливостей і шляхів подолання перешкод, які заважають їй досягнути позитивних результатів у навчанні, способі життя. Педагогічна підтримка пропонує гуманістичну культуру виховання (рівноправність, повагу і довір'я).

О.Газман відзначав: "Спираючись на загальнофілософські та психологічні погляди на людину і людство, їхнє призначення (в філогенезі та онтогенезі) нова педагогіка свободи формує у вихователя погляд на дитину як на самоцінне, що саморозвивається, природне, а тому соціально і біологічно складне, динамічне явище, що володіє своєю власною логікою розвитку (саморозвитку), яку не можна ігнорувати або видозмінити, а можна лише "вписатися в неї", прийнявши особистість дитини, якою вона є" [17, 18]. О.Газман підкреслював, що дитина в умовах підтримки й турботи вступає на більш високі ступені культурної й моральної взаємодії та співробітництва з дорослими.

Концепція особистісно-орієнтованої освіти культурологічного типу була запропонована Є.Бондаревською. У рамках цієї концепції освіта розглядається як частина культури, яка, з одного боку, живиться нею, а з другого – впливає на її збереження й розвиток людини.

Є.Бондаревська визначає освіту, звернену до людини й орієнтовану на культуру й особистісні смисли, як культурологічне, особистісно орієнтоване. Її мета – людина, яка пізнає і творить культуру шляхом діалогічного спілкування, обміну думками (людина культури). Стосовно учня культурологічно особистісно орієнтована освіта виконує такі функції: допомагає знайти цінності та смисл життя; здійснює її розвиток як людини культури й цілісної особистості; підтримує її індивідуальність і творчу самотність.

"Зміст освіти потрібно наповнювати культурними, тобто людськими смислами" [13, 32]. Можливі засоби цього, на думку Є.Бондаревської, – гуманітаризація, екологізація, естетизація змісту. Особистісно-орієнтований зміст вимагає для своєї реалізації адекватних педагогічних технологій (авторських), які відповідають таким критеріям: співпраця, діалогічність, діяльнісно-творчий характер, підтримка індивідуального розвитку дитини, представлення їй свободи для творчості, співтворчості учителя й учнів.

Автором цієї концепції були виокремлені три основні групи педагогічних технологій: смисло-пошукові, особистісно-розвивальні, технології педагогічної підтримки. Є.Бондаревська вважає, що загальними принципами організації середовища навчання й життєдіяльності дітей в особистісно-орієнтованій школі є: природовідповідність: урахування закономірностей природного розвитку дітей, зміцнення їх фізичного та психічного здоров'я; культуроздатність: навчання, виховання й організація життя дітей у контексті культури; індивідуально-творчий підхід: задоволення потреб кожної дитини в різноманітних видах творчої діяльності; життєтворчість: включення дітей у вирішенні реальних проблем їх колективного й особистісного життя; співпраця: об'єднання цілей дітей і дорослих, спілкування і взаєморозуміння, взаємна підтримка.

Концепція особистісно-орієнтованої освіти культурологічного типу, на думку Є.Бондаревської, забезпечує особистісний смисловий розвиток учнів, підтримує індивідуальність, єдність і неповторність кожної особистості, її здатність до самозміни й культурного розвитку.

Цікавим з нашого погляду, є бачення освіти І.Відт, а також запропонована нею нова освітня парадигма. На думку дослідника, "панівна культура, актуалізуючи певний соціально-педагогічний ідеал – модель одиничного суб'єкта культури, яка успішно діє в актуальних культурних реаліях, визначає засоби і шляхи його формування, створює систему суспільного виховання, виокремлюючи його суб'єкти, якими є сім'я, рід, цех, община, суспільство, держава і т.п. На певній стадії держава породжує спеціалізований інститут для цілеспрямованого відтворення соціально-педагогічного ідеалу, адекватного актуальній культурі, – систему освіти" [16, 25].

Нова парадигма освіти, як вважає І.Відт, передбачає комплексний розвиток учнів, де "десятькою" у мішені цілей є свідомість, а три попередні етапи (рефлексивний, психологічний та інтелектуальний розвиток) – закономірні і послідовні кроки до нього" [16, 87]. Ціль освіти – формування особистості шляхом генезису рівнів свідомості і самосвідомості як її різновидності: від побутового (егоцентризм, неадекватна самооцінка, поведінкова імпульсивність, конфліктний тип поведінки, малотовариськість та ін.) до внутрішньо рефлексивного (стійкість образу "Я", ставлення до себе як до носія індивідуальних якостей, толерантність, креативність, самореалізація, гуманістичний характер відносин зі світом, соціорольова гнучкість та ін.).

У процесі освіти, на думку І.Відт, важливо дати не в готовому вигляді минулий досвід, а навчити критеріям відбору того, що в ньому цінне для майбутнього. Культурологічна парадигма і передбачає принципову зміну завдань – не "засвоєння знання", а "засвоєння смислів різних культур", народження смислів та їх самостійне розшифрування.

У зв'язку з цим роль методології може виконувати ідея полікультурної освіти, суть якої у сходженні від особистісно-етнічного до загальнолюдського – планетарного мислення через усвідомлення себе часткою етносу, держави, людства.

Процес полікультурної освіти, як вважає дослідник, включає в себе етнічний, громадянський і глобальний (планетарний) рівні.

Перший рівень полікультурної освіти – залучення до культури свого етносу – нації і близьке знайомство з етнокультурною іншими народів з метою формування культури міжнаціонального спілкування.

Другий рівень зв'язаний з усвідомленням себе громадянином країни і розвитком громадянської позиції, патріотичних почуттів, економічної і правової культури.

Третій рівень – глобальний – ґрунтується на знайомстві з системою знань щодо прав і свобод людини, міждержавних відносин і спрямований на формування позитивного досвіду спільного "мешкання" на Землі шляхом вирішення загальнопланетарних проблем (екологія, космос, війна-мир тощо).

Отже, принципами нової освітньої парадигми, які роблять її адекватною сучасній культурі, І.Відт вважає універсальність, інтегративність, полікультурність, гуманність, комунікативність, проєктивність та безперервність.

Розглянуті нами гуманістичні концепції розвитку особистості характеризують людину та її розвиток саме через призму культурного контексту. Нова якість особистісно орієнтованої освіти, зв'язана з культурним контекстом, який визначає відносини між вихованням і культурою як середовищем, а також між вихованням і розвитком дитини як людини культури. Це означає, що культурне ядро змісту виховання повинні становити універсальні загальнолюдські, загальнонаціональні і регіональні цінності, а ставлення до дитини будується з

урахуванням сприйняття її як вільної цілісної особистості, здатної мірою свого розвитку до самостійного вибору смислів – цінностей, самовизначення в світі культури і творчої самореалізації. Виховання при цьому не нав'язує ті чи інші цінності, а лише створює умови для їх пізнання, розуміння й вибору, стимулює цей вибір і подальшу внутрішню роботу дитини над своїми діями і вчинками. Основні функції культуровідповідного виховання складаються при створенні різних культурних середовищ, де здійснюється розвиток дитини і набуття нею досвіду культуровідповідної поведінки, надання їй допомоги в культурній самоідентифікації і самореалізації творчих задатків і здібностей. Іншими словами, це виховання, яке усією своєю організацією спонукає культурний саморозвиток дитини і допомагає їй у цьому процесі. Воно ґрунтується на ідеї саморозвитку дитини як творчої особистості.

Гуманістичне особистісно орієнтоване виховання – це педагогічний керований процес культурної ідентифікації, соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості, в ході якого відбувається входження дитини в культуру, в життя соціуму, розвиток усіх її творчих здібностей і можливостей. Епіцентром освіти в такій школі є учень: розвиток, становлення його індивідуальності, задоволення освітніх потреб, інтересів, творчих можливостей.

Культурний контекст наповнює освіту особистісними смислами, визначає рівень активності людини, міру її включення в культуру свого народу.

Увесь хід розвитку людства, а також освіти, наочно показує, що людина готується не до життя взагалі, а до життєдіяльності в певних етносоціокультурних умовах.

Цілеспрямована освіта, організована суспільством, протікає тим успішніше, чим повніше вона враховує вплив, який мають на людину об'єктивні умови її життя. Індивід – не лише об'єкт впливу суспільних стосунків, але й суб'єкт, який, засвоюючи соціальний досвід, вибірково ставиться до навколишньої дійсності. Він володіє відносною свободою у виборі форми поведінки. Отже, вплив етнічних стосунків на людину набуває значущості через індивідуальну позицію особистості.

Завданням школи стає підготовка громадянина, який належить до певного етносоціуму, культури, історичної епохи, природно-географічного регіону. Освіта повинна бути спрямована на розкриття і прояв кращих людських якостей, національної самосвідомості з метою зближення народів і культур.

А.Кардінер запропонував концепцію "основної особистісної структури" – модель взаємозв'язку системи виховання, типу особистості, який домінує в тій чи іншій етнокультурній, і соціальних інституцій ("інституція" – за А.Кардінером, – засіб, за допомогою якого на індивіда в процесі його росту і розвитку здійснюється певний вплив), які притаманні їй. Інтегратором цієї культури ним було запропоновано поняття "основна особистісна структура" (basic personality structure), яка формується на основі єдиного для всього етносу досвіду і включає в себе такі особистісні характеристики, які роблять індивіда максимально сприйнятливими до цієї етнокультури і дають можливість досягнути в ній найбільш комфортного й безпечного стану. "Основна особистісна структура" формується через так звані "первинні суспільні інституції", які включають у себе засоби життєзабезпечення, сімейної організації, практику догляду за дітьми, їх виховання і соціалізацію – формування людини як члена певного суспільства, засвоєння нею рис характеру, знань, навичок і т.п. "Вторинні суспільні інституції" (фольклор, міфологія, релігія) є проекцією "основної особистісної структури", її породженням. Наявність в тому чи іншому співтоваристві, в тій чи іншій етнокультурі "основної особистісної структури", яка присутня в тій чи іншій мірі усім членам суспільства, пояснюється тим, що на її формування впливає єдина культурна практика. Моделі сімейної організації, догляду за немовлятами, виховання дітей, які являють собою "первинні суспільні інституції", відмінні для різних етнокультур і відносно однакові в межах однієї етнокультури, а тому сприяють виробленню певних рис характеру, психологічних особливостей у всіх представників цього етносу.

"Людина входить у людство через національну індивідуальність як національна людина, а не абстрактна, як росіянин, француз, німець або англієць. Уся творчість у культурі носить на собі печатку національного генія" [12, 85].

У сучасному світі все більше людей шукають опори в традиційних цінностях своїх предків, прагнуть зберегти свою самобутність, унікальну культуру – своєрідний етнокультурний парадокс сучасності, тому що це явище супроводжує всезростаючу уніфікацію духовної і матеріальної культури, процеси глобалізації.

Європейський Союз та Рада Європи прикладають великі зусилля для виховання у молоді активної громадянської позиції як у своїй країні, так і в масштабах Європи та світу. Важлива роль відводиться розробці проектів в області викладання в школах, ВНЗ, установленні обмінів у громадян різних країн.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства зростає роль єдиного й цілісного миру у сфері навчання та виховання підрастаючого покоління. Цей результат успішно досягається у процесі виховання юних громадян України у дусі гуманізму, толерантності та миролюбства щодо людей іншої національності, полікультурного сприйняття навколишньої дійсності. Виконання цього завдання полягає у підвищенні культурного рівня учнів, відродження загальнолюдських цінностей, перебудови системи народної освіти, повернення її до гуманістичних джерел, до морального виховання дітей та юнацтва.

У загальних засадах Основного закону – Конституції України, в статті 11 говориться: "Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традиції і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України" [5, 6].

Ідеї толерантності, толерантної педагогіки набувають дедалі більшого визнання в сучасному світі. Усе більше країн запроваджують їх у свою освіту, державно-суспільне життя, розглядають як невід'ємний засіб взаєморозуміння, довіри між народами, збереження миру на землі.

ООН проголосила 2000-2010 роки Декадою Культури ненасилля, тобто толерантності, визначила 16 листопада Міжнародним Днем толерантності.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. стверджує, що освіта підпорядкована консолідації українського народу з усіма народами і державами світу. Вона підпорядкована і системі національних інтересів і сприяє оволодінню багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу.

Кожний етнос (нація) має свою специфічну культуру, характерний тип особистості, свою неповторну систему соціальної спадщини, свій унікальний підхід до постановки і вирішення освітніх проблем. Формування системи освіти, адекватної потребам етнічних спільнот у цілому і окремих індивідів окремо, є найактуальнішою сучасною проблемою. Зрозуміло одне – освіта може бути більш ефективною, якщо стане не лише поінформованою, але й смислотвірною. Ось чому стає очевидним включення національно-культурного контексту як основи системи освіти в цілому і розгляд його як умови реалізації виховання культури особистісного самоствердження в освітньому процесі.

Поняття "національно-культурний контекст", на нашу думку, характеризується як простір смислових цінностей, які відкривають індивіду сутнісний зміст культури цього етносу (нації) і розуміння його місця в ній.

У працях І.Беха, Е.Багрова, Ю.Бромля, А.Головатенка, Ф.Горовського, М.Свтуха, В.Заслуженюка, Ю.Римаренка, Ю.Сасенка, О.Сухомлинської, Т.Толочка та інших звернена увага на потребу дослідження теорії етносу й міжнаціональних відносин. Дослідники розглядають питання співвідношення держави і нації, особливості етнонаціональної політики на сучасному етапі, роль національної свідомості, її духовності в процесі консолідації суспільства в зв'язку з морально-етичним вихованням учнівської молоді.

Сьогодні перед педагогами стоїть завдання – спрямувати виховний процес на формування в учнів педагогічно доцільних стосунків, їх гуманізацію та полікультурну спрямованість. Розв'язання цього завдання можливе при формуванні в учнів оцінного та ціннісного ставлення до людського життя. Необхідно звернути увагу на внутрішню потребу в емоційному контакті, на розуміння іншої людини, громадянина іншої національності, повагу до його гідності та прав, нагромадження досвіду культури міжнаціонального спілкування, гуманних взаємин і поведінки в емоційно насичених ситуаціях, які часто вимагають співчуття і співпереживання щодо людей інших національностей.

Цінність у соціально-антропологічному контексті є універсалізація смислу. Емоції і смисли, які виникають на їх основі – це органи стратегії нашого ества на виживання і на розвиток. Смисли, якими живе людина, як і п'ять органів почуттів, миттєво, інтегративно орієнтують людину. Цінності, які пережиті в емоціях позитивно, і виступають утворювальними смислами. Емоції і смисли є стратегічними утвореннями, які допомагають індивіду орієнтуватися в цьому світі та приймати рішення.

Визначаючи поле цінностей-смислів, слід відзначити, що лише в повноті проживання діапазону життєвих ролей, наданих людині в її земному вимірі, можливе діяльнісне втілення любові до ближнього, стосунків братства і товарищескості, почуття причетності до долі вітчизни і свого народу; відчуття себе малою часткою єдиного цілого, яке називається людством, пристойності перед життям. У систему цінностей-смислів особистості, на нашу думку, повинні входити: природа з її закономірностями і усіма проявами життя; людина та її здоров'я; вітчизна, етнос (нація), сім'я, мова, традиції як корінні основи соціально-культурного буття; вільна праця та її результати, які здійснюються в культурних та цивілізованих досягненнях; любов і мир як засадничі людські стосунки і гаранті існування людства; Краса і Гармонія як критерії Істини і Добра.

Цінності-смисли тієї чи іншої культури формують особистісно смислову сферу індивіда – сполучну ланку взаємодії внутрішнього світу людини з об'єктивною дійсністю (рис.1.1).

Перефразувавши озвучену думку, можна сказати, що національно-культурний контекст, який включає цінності-смисли певної культури, спрямований на розвиток особистості.

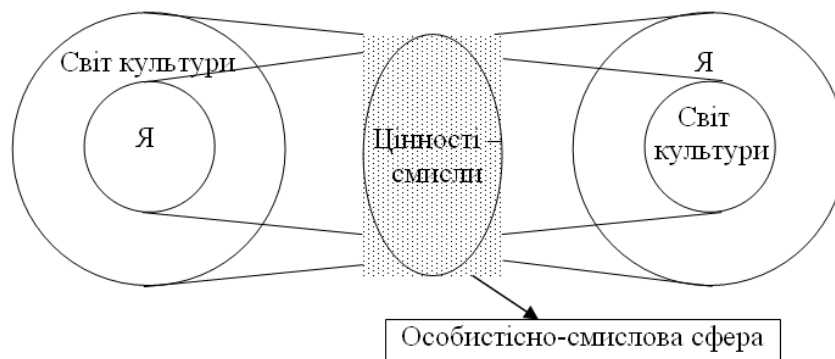

Рис. 1.1. Взаємозв'язок культури та індивіду

Отже, розглянутий нами культурний контекст є однією з важливих умов самоствердження особистісного самоствердження школяра в освітньому процесі. Адже внутрішній стрижень культури – розвиток самої людини, її творчих сил і стосунків. «Усіляка культура, навіть матеріальна, є культура духа, усяка культура має духовну основу – вона є продукт творчої праці духу над природними стихіями», – писав М.Бердяєв. Ця ж думка стверджується визнанням головної функції культури – людинотворчої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук, видання / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І.Д. Лабіринти духовного прозріння: [навчально-методичний посібник] / І.Д. Бех. – Київ-Рівне: РДГУ, 2006. – 34 с.
3. Васьківська Г. Культура – духовний світ нації / Г. Васьківська. – Педагогічна газета. – 2004. – № 4.
4. Зязюн І.А. Філософія виховання як очікування відповідальної дії / І.А. Зязюн // 36. наук. праць: Вища освіта України № 2 (додаток 1).
5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Юрінком, 1996. – 80 с.
6. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17-30.
7. Луговий В.І. Проблеми високих педагогічних технологій та особистісної орієнтації їх в освіті (теоретико-методологічний аспект) / В.І. Луговий. – Т. 1. Рівне: РДГУ, 2007. – С. 6-10. – (36. наук. праць: Вища освіта України № 2 (додаток 1). Тематичний випуск „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”.
8. Плиська Ю.С. Культура та її розвиток як основна проблема сучасності (порівняльні аспекти) / Ю.С. Плиська // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог: Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2007. – Вип. 8. – 444 с.
9. Савченко О. Духовність і зміст шкільної освіти / О. Савченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 1. – С. 6.
10. Степанишин Б.І. Методика культурологічної діяльності / Б.І. Степанишин. – 1996. – Рівне. – С. 230-239.
11. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовної особистості на основі християнських моральних цінностей / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-19.
12. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев / Сост. Л.И. Греков, А.П. Поляков. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
13. Бондаревская Е.В. Кульневич С.В. Педагогика / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. – Учебное пособие. – Москва, 1999. – 558 с.
14. Бромлей Ю.В. Создано человечеством / Ю.В. Бромлей, Р.Г. Подольный. – М.: Политиздат, 1984. – 272 с.
15. Валицкая А.П. Философские основания современной парадигмы образования / А.П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 16-18.
16. Видт И.Е. Культурологические основы образования / И.Е. Видт. – Изд-во ТюмГУ, 2002. – 164 с.
17. Газман О.С. Базовая культура и самоопределение личности / О.С. Газман // Базовая культура личности: теорет. и метод. пробл.: Сб. науч. тр. / [Под ред. О.С. Газмана, Л.И. Романовой.] – М.: Изд-во АПН СССР, 1989. – 150 с.
18. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен / [отв. ред. и сост. П.В. Алексеев] – М.: Школа-пресс, 1995. – 448 с.
19. Каган М.С. Философия культуры / М.С. Каган. – СПб.: ТОО ТК „Петрополис”, 1996. – 416 с.
20. Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант. – М: Мысль, 1965. – Сочинения: в 6-ти томах / И. Кант. – Т. 4. – Ч. 1. – 544 с.
21. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М.: Высшая школа, 1990. – 312 с.
22. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 328 с.
23. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер; [пер. с нем.] – М.: Прогресс, 1973. – 343 с.
24. Berry, J.W. Cross – cultural psychology: Research and applications / J.W. Berry, Y.H. Poortinda, M.H. Segall, P.R. Dasen. – Cambridge, 1992. – P. 10-21.
25. Hofstede, G. Cultures and Organizations. Software of the Mind. McGRAWHILL / G. Hofstede. – N.-Y., 1997. – P. 23-57.
26. Schultz D., Schultz S.E. Theories of Personality / D. Schultz, S.E. Schultz. – Pacific Grove, Ca.: Brooks / Cole Publishing Co., 1998. – 530 p.

О.В. БЕЗКОРОВАЙНА. КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ КАК УСЛОВИЕ РЕАЛИЗАЦИИ САМОУТВЕРЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме. В статье раскрыты теоретические положения о сущности и содержания понятий «культура», «контекст», «культурный контекст», охарактеризован методологические основы изучаемого явления.

Ключевые слова: культура, образование, личность, личностное самоутверждение, саморазвитие, ценностное отношение.

O.V. BEZKOROVAYNA. THE CULTURAL CONTEXT AS A CONDITION FOR A PERSONALITY SELF-ASSERTION IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF EDUCATION

The summary. The theoretical principles which reveal the contents of the concepts “culture”, “context”, “cultural context” are discovered in the article, it is also characterized the methodological aspects of the investigated phenomenon.

ЗМІСТ

Безкоровайна О.В. Культурний контекст як умова реалізації самоствердження особистості в освітньому процесі.	3
Калініченко М.М. Формування жанру орієнтальної історії в американській літературі.	13
Андрощук А.В. Мова роману Нормана Раша «Парування» («Mating») як предмет зображення.	15
Мороз Л.В., Пашко І.О. «Звіти про вояж» Е.Гейсса, Френсіса Претті та Річарда Ферріса в контексті англійської ренесансної літератури мандрів.	20
Михальчук, Н.О. Івашкевич Е.Е. Скандинавське завоювання Британії та його наслідки для становлення субкультури та комунікативної поведінки англійців.	24
Мороз Л.В., Кушнір Н.В. Роль спогадів англійських мандрівників-дипломатів у формуванні уявлень англійців про Росію кінця XVII- поч. XVIII ст.	28
Вовчук Н.І., Мороз Л.М. Розвиток новели в епоху Відродження.	32
Вакулінська Л.М. Епістолярні особливості комунікативних мовних засобів німецькомовних біблійних текстів.	34
Данілова Н.Р. Сучасні підходи викладання іноземних мов на немовних спеціальностях вищих навчальних закладів.	36
Олесюк Л.В. Соціолінгвальні особливості нової фразеології англійської мови.	38
Кочубей О.С. Структура та зміст підготовки викладачів перекладу в мовному вищому навчальному закладі.	41
Мороз Л.В., Король О.Ю. Формування граматичної компетенції у студентів немовних вищих навчальних закладів.	45
Денисюк Л.В. Інноваційні підходи викладання англійської мови для студентів немовних факультетів на сучасному етапі.	47
Давнюк С. В., Козицька О.А. Лінгвістичні засади оволодіння елементами синтаксису під час навчання рідної мови.	50
Трофімчук В.М. Формування спеціалізованої комунікативної компетенції студентів-менеджерів у галузі говоріння.	53
Бойко Н.Г., Конопльова Ю.О. Роль мультимедійних технологій у формуванні комунікативної та міжкультурної компетенції учнів.	54
Ковалюк В.В. Англійський лінгвістичний компонент як елемент впливу на мовну ситуацію у сучасній Україні.	57
Палій В.П. Особливості засвоєння афективної лексики в процесі вивчення французької мови.	61
Дуброва А.С. Застосування комп'ютерної техніки на етапі введення нового матеріалу у системі інтенсивного навчання іноземних мов.	64
Яцюрик А.О. Лінгвістичні засади вивчення особистісних корелятивів креативності людини.	67
Сухомлин Т.С. Особливості перекладу фразеологізмів, що виражають психічний стан людини, з англійської на українську мову.	69
Мазурок О.М. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до виконання професійної діяльності.	72
Михальчук Н.О., Івашкевич Е.З. Текстуальна очевидність і оповідна структура роману «Нічні охоронці» Алана Мура та Дейва Гіббонса.	76
Михальчук Н.О., Івашкевич Е.Е. Кроскультурна комунікація: комунікативний підхід в процесі навчання вчителів англійської мови.	83
Бігунова С.А., Зубілевич М.І. Семантика символічних топонімів.	90
Дуброва А.С. Навчання особистісно-орієнтованого спілкування на основі тексту студентів немовних факультетів вищих навчальних закладів.	94
Моєсеєва О.С. Розвиток професійної культури майбутніх вчителів англійської мови.	95
Михайленко В.В. Переклад у міжкультурному навчанні: «Very» у центрі уваги.	99
Колінчак Н.Д. Ефективність користі роботи над проектом в аудиторії іноземної мови.	102
Верьовкіна О.Є., Ярута Н.П. Синтаксичні виразні засоби та стилістичні прийоми в оповіданнях Роалда Даля «Четвертий комод чіпендейла» та «Парі».	105
Відомості про авторів	108

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Заснований у 2009 р.

Відповідальний редактор збірника Петрівський Я.Б.
Відповідальний за підготовку збірника до видання Мороз Л.В.
Технічний редактор Бігунова С.А.
Комп'ютерна верстка Ковалюк В.В., Горішна І.Г.

Здано до набору 25.04.2013 р. Підписано до друку 29.04.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 24,02. Обл. вид. арк. 17,39 Замовлення №144/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

**А – 43   Актуальні проблеми філології та методики викладання
гуманітарних дисциплін: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. — Рівне: РДГУ,
2013. — 109 с.**

ISBN 966 — 7281 — 09 — 03.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем викладання іноземної мови, філології, теоретико-методологічних, культурологічних, літературознавчих, мовознавчих проблем спілкування.

Матеріали можуть бути корисними для науковців, працівників навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 81'243

ББК 81.2